

RESTITUȚII OLFACTIVE. UTILIZAREA RĂȘINILOR EXOTICE ȘI A APELOR ODORIZANTE ÎN SPAȚIUL EXTRACARPATIC ROMÂNESC (SECOLELE XVII-XIX)

IOAN IAȚCU*

Abstract

The present study has as starting point the analysis of two eastern plants (costmary and evening-scented stocks) which were grown in the village gardens of the 19th and 20th centuries. The two flowers, along with basil and sweet sultan, confirm a certain predilection of people, mainly from the rural area, for plants with heavy yet nice fragrances. These flowers are part of an eastern scents palette, which also includes exotic resins, frankincense, myrrh or agarwood. As regards frankincense and myrrh, an ample trade is documented for Moldavia and Wallachia, which was of high interest to the ruler. He offered frankincense, which was considered a “royal gift”, to churches and monasteries. The agarwood, one of the most expensive resins, was used mostly in private spaces. Frankincense, as well as agarwood, was used in ceremonies held by both churches and royal courts. As in Istanbul, it was customary for rulers and boyars to have a servant (“burdagi”) in charge of fumigations and of spraying rose water, for which two types of containers were used: “buhurdan” and “gülabdan”. Beyond being spectacular, this practice was necessary as the rose water was a liquid with antiseptic properties, while the exotic resins fumigations had mainly a prophylactic purpose. At that time, the above mentioned substances were handy antibacterial remedies for those who knew the effects of the devastating cholera epidemics. In such circumstances, it is easy to understand why some persons showed unconcealed caution in meeting guests from remote areas who could be disease carriers or could bring misfortunes if entering the domestic space. Therefore, there is an explanation for the fact that, in Romanian culture, strong and nice scented flowers are named after some eastern resins, so that ca. 25 plant species have been designated with the help of the term *frankincense*.

Keywords: frankincense, myrrh, agarwood, “buhurdan”, costmary, evening-scented stock.

Cuvinte-cheie: tămâie, smirnă, lemn de agar, *buhurdan*, calapăr, micsandră.

Pentru că primele mele experiențe olfactive s-au născut în casa și grădina bunicilor dintr-un sat aflat pe Valea Bașeului

* Muzeul de Istorie a Moldovei, Complexul Muzeal Național „Moldova”, Iași – România.

(Negreni, comuna Știubieni), din părțile Botoșanilor, acest studiu vine să aducă în prim-plan o lume olfactivă, astăzi neglijată în mare parte, ce ne transpune într-un univers circumscris lumii orientale.

Acestei teme i-a fost dedicată și o expoziție, *Olfactiv. Mirodenii, rășini, miresme și parfumuri, din Antichitate și până în epoca modernă*, ce a putut fi vizitată la Muzeul de Istorie a Moldovei, în perioada 6 martie-30 august 2019. De asemenea, doresc să precizez că o parte a acestui material a fost inclus în studiul ce a însoțit catalogul de expoziție¹.

Până nu demult, în grădina buncii mele florile plăcut mirositoare, cum ar fi calapărul, micsandra, parfumașul (pejma sau, în termeni mai moderni, „sweet sultan”), cimbrul și busuiocul, erau cuprinse toate într-o singură parcelă. Fără a urma o regulă scrisă, grădina păstra peste timp reminiscențe din amenajările horticole ce înconjurau casele boierilor. Pe vremuri, moda de a cultiva flori orientale venea de la Istanbul, poposea mai întâi pe la curțile boierești, acolo unde întâlneam grădinari germani ori francezi, pentru ca, mai apoi, să fie imitată la o scară modestă de oamenii satelor. Nu întâmplător, dicentra, floare prezentă și ea în multe grădini bătrânești, era numită „cerceii doamnei”, iar condurașii sau condurii doamnei se mai numeau și „sultanele”.

*

Înainte de a păși în universul rășinilor exotice, se cuvine, pentru început, să ne oprim la două flori ce-și au originea în Orientul Apropiat și spațiul mediteranean: micsandra și calapărul, plante ale căror emanații plăcute ne pot face să înțelegem preferința oamenilor din vechime, atât din spațiul urban, dar mai ales rural, pentru mirosurile pătrunzătoare desprinse dintr-un paletar olfactiv de sorginte orientală.

Micsandra (*Matthiola longipetala*) este o plantă erbacee din familia cruciferelor. Florile sale mici, în nuanțe pale de lila, plăcut mirositoare, sunt un deliciu al grădinilor, fiind apreciate de grădinari și horticultori. De la lăsarea serii și pe durata întregii nopți, floarea de micsandră emană un parfum dulce și discret, foarte plăcut și îmbătător. Crește în Anatolia²,

¹ „O istorie a aromaticelor în spațiul românesc”, în Ioan Iațcu, *Olfactiv: mirodenii, rășini, parfumuri și miresme*. Din Antichitate, până în epoca modernă. Catalog de expoziție, Iași, Editura Palatul Culturii, 2019, p. 17-69.

² Sengul Karaman, Mehmet Gulseven, Nazan Comlekcioglu, Ahment Ilcim, *Fatty Acid Composition of Matthiola longipetala ssp. Bicornis from Turkey*, în „International Journal of Agriculture & Biology”, Faisalabad, vol. 13, nr. 3, 2011, p. 581-585.

Orientul Apropiat (Egipt³, Israelul modern⁴, Liban, Palestina, Peninsula Arabică⁵), dar și în întregul Maghreb, din Libia până în Maroc⁶. În perioada otomană întâlnim planta într-o colecție de tratamente medicale, „Iatrosophikon”, redactată la o mănăstire din Cipru într-o lungă perioadă de timp (1571-1878), ce cuprindea 494 prescripții herbale⁷.

Întrucât au flori asemănătoare și emană mirosuri plăcute, între micsandă și micșunea (turc. „menekşe”) se face confuzie. Numite în Oltenia și tămâioare, micșunelele roșii, albe și cărămizii, învoalate le regăsim în scrisorile de negustori de la 1784⁸, iar la Iași, pe la 1835, Ianache Kogălniceanu obișnuia să cultive în florăria sa 72 micșunele roșii⁹.

În literatura românească, micsandra este arareori evocată. George Costescu, în cartea *Bucureștii Vechiului Regat*, relatează că, pe la finele veacului al XIX-lea, „în locul cocioabelor scunde, umede și fără nici o rânduială gospodărească, mahalalele s-au împlinit de-atunci cu clădirile poreclite «Wagon». (...) Când casele ca acestea nu erau clădite spate-n spate, grădina lor era rostuită (...) în brazde de iarbă cu stufuri de mușcate, de cârciumărese, de micsandre, busuioc sau gura-leului, pentru decor și pentru prididirea mirosurilor ce se șteau, când de la bucătărie, când de la cotețul păsărilor curții”¹⁰.

³ Ghada A. Khder, Usama K. Abdel-Hameed, Mohamed A. Aboelghar, Sayed M. Arafat, *Diversity and Taxonomic Implication of Angiosperms in Sinai Peninsula as Revealed by Hyperspectral Remote Sensing*, în „International Journal of Advanced Remote Sensing and Gis”, vol. 3, nr. 1, 2014, p. 751, 754.

⁴ Reuven Dukas, Avi Shmida, *Correlation between the color, size and shape of Israeli crucifer flowers and relationship to pollinators*, în „Oikos”, vol. 54, nr. 3, 1989, p. 286.

⁵ Amal Mohamed Fakhry, Hanan Khalaf Anazi, *Floristic diversity and vegetation structure of Al-Dissah area North-Western Saudi Arabia*, în „Egyptian Journal of Experimental Biology (Botany)”, Tanta, vol. 13, nr. 2, 2017, p. 449, 454.

⁶ Mouldi Gamoun, Azaiez Ouled Belgacem, Mounir Louhaichi, *Diversity of desert rangelands of Tunisia*, în „Plant Diversity”, Kunming, vol. 40, nr. 5, 2018, p. 223.

⁷ Andreas Lardos, *The botanical materia medica of the Iatrosophikon – A collection of prescription from a monastery in Cyprus*, în „Journal of Ethnopharmacology”, nr. 104, 2006, p. 397.

⁸ Nicolae Iorga, *Scrisori de boieri și negustori olteni și munteni către Casa de negoș Sibiană Hagi Pop*. Publicate cu note genealogice asupra mai multor familii, București, Atelierele Grafice Socec & Compania, 1906, p. 82.

⁹ Constanța Vintilă-Ghițulescu, „Prin lumea urbană românească la început de epocă modernă: sociabilitate și petrecere”, în vol. *Orașe vechi, orașe noi în spațiul românesc*. Societate, economie și civilizație urbană în prag de modernitate (sec. XVI-jumătatea sec. XIX). Editor: Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, p. 309.

¹⁰ București, Editura Universul, 1944, p. 118.

Cât privește cealaltă floare, *calapărul* (*Tanacetum balsamita*), în copilărie, prin anii '80, o vedeam la bătrânele din sat atunci când veneau duminica la biserică. Rotite în palme din când în când, ramurile de calapăr aveau rolul de a răspândi în jur un miros curat și proaspăt; nu întâmplător, femeile țineau asupra lor respectiva floare. În vechime, frunzele erau folosite ca semn de carte pentru cărțile liturgice, întrucât erau considerate stimulente olfactive, ținându-i pe credincioși atenți în timpul slujbelor¹¹. Întrucât era cultivată cu predilecție în mediul monahal vest-european, în Anglia floarea mai este numită popular și „Bible leaf”¹².

Specific spațiului mediteranean, dar mai ales Turciei și Iranului, calapărul este o plantă perenă, cu flori mărunte și galbene¹³. Frunzele sale, moi și netede, degajă la atingere un miros tare, pătrunzător și plăcut, având proprietăți antimicrobiene¹⁴. În Moldova este numit calapăr, în Țara Românească i se spune calomfir, calonfir ori caramfil, iar în Transilvania calapăr sau Izma Mariei Preciste (*Herba Divae Mariae*)¹⁵.

¹¹ Claire Kowalchik, William H. Hylton (eds.), *Rodale's Illustrated Encyclopedia of Herbs*, Emmaus Pennsylvania, Rodale Press, 1998, p. 127-128; Sandra Gallori et alii, *Chemical Composition of Some Traditional Herba Drug Preparations: Essential Oil and Aromatic Water of Costmary (Balsamita suaveolens Pers.)*, în „Journal of Agricultural and Food Chemistry”, Washington D.C., vol. 49, nr. 12, 2001, p. 5907.

¹² Cornelia Petroman, Mircea-Ionuț Petroman, „Medicinal, Aromatic and Spice Plants in Romanian's Rites and Beliefs”, în Georgeta Rață, Maria Palicica (eds.), *Academic Day of Timișoara. Social Sciences Today*, Cambridge, Cambridge Publishing, 2011, p. 310.

¹³ Zach C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*. Vocabular botanic cuprinzând numirile române, franceze, germane și științifice, București, Institutul de Arte Grafice și Editură Minerva, 1906: „Această plantă originară din Europa sudică, se cultivă mult în părțile noastre mai cu samă la țară”, p. 42; Mohammad-Bagher Hassanpouraghdam, Seied-Jalal Tabatabaie, Hossein Nazemiyeh, Lamia Vojodi, Mohammad-Ali Aazami, Atefeh Mohajjel Shoja, *Chrysanthemum balsamita (L.) Baill.: A Forgotten Medicinal Plant*, în „Facta Universitatis”. Series Medicine and Biology, Niš, vol. 15, nr. 3, 2008, p. 119-124; Ekrem Sezik, Erdem Yeşilada, Mamoru Tabata, Gisho Honda, Yoshihisa Takaishi, Tetsuro Fujita, Tashihiro Tanaka, Yashido Tekeda, *Traditional Medicine in Turkey VIII. Folk Medicine in East Anatolia: Erzurum, Erzincan, Ağrı, Kars, Iğdir Provinces*, în „Economic Botany”, New York, vol. 51, nr. 3, 1997, p. 209.

¹⁴ Zeynep Ulukanli, Salih Demirci, Murat Zilmaytekin, *Essential Oil Constituents of Tanacetum cilicicum: Antimicrobial and Phytotoxic Activities*, în „Journal of Food Quality”, Londra, nr. 7-8, 2017, p. 1.

¹⁵ Simion Florea Marian, *Botanica poporană română*, vol. I. A-F. Ediție critică, introducere, repere biobibliografice, indice, text stabilit, indice informatori și bibliografie de Aura Brădățan, Suceava, Editura Mușatinii, 2008, p. 350; Ioan Milică, *Christian Imagery in Romanian Folk Plant Names*, în „Text și discurs religios”, Iași, nr. 5, 2013, p. 332.

Simion Florea Marian consemna că, datorită mirosului deosebit, „nu e nici o grădiniță de flori la țară, și mai ales unde sunt fete mari, în care să nu se semene și cultiveze”¹⁶ această floare, fapt redat astfel în lirica populară: „Subt umbră de rosmarin,/ Pe scaun de calonfir/ Șede-o tânără domniță/ Cu flori galbene-n coșiță”¹⁷.

Privitor la această plantă, este suficient să invocăm creația literară din prima jumătate a veacului al XIX-lea, în special cea a lui Costache Negruzzi, pentru a vedea conexiunea florilor orientale cu mediul bisericesc. Câteva realități din epocă trăite de autor le regăsim transpuse în scurte proze descriptive: „Chiar de nu ți-aș spune, singur ai găci că în căsuța astă curățică, la ferestrele căreia se vede oale cu magioran, mintă, calapăr și busuioc șede un preot. Cucoana preoteasa iubesc florile mirositoare pentru că și părintelui îi place mirosul de tămie”¹⁸.

*

Asociată cu puterea regală și divinitatea¹⁹, *tămâia* este una dintre substanțele aromatice fundamentale în tradiția creștină, fiind prezentă pe tot parcursul Sfintei Liturghii²⁰. Originară din sudul Arabiei și nordul Somaliei, tămâia, îndeosebi cea cu o valoare comercială ridicată, era produsă de două specii din *genus Boswellia*, B. Carterii și B. Frereana, la care se poate adăuga și o a treia, Bhua Dajiana²¹.

Material rășinos, rezultat în urma uscării sevei copacului *Commiphora myrrha*, *smirna* era originară din sudul și vestul Peninsulei Arabe, corespunzând zonei de câmpie de coastă dinspre Marea Roșie. Totodată, smirna putea veni și din Gedrosia, vestul Indiei, dar mai ales

¹⁶ Simion Florea Marian, *op. cit.*, p. 351.

¹⁷ *Ibidem*, p. 355.

¹⁸ *Scrierile lui Constantin Negruzzi*, vol. I. *Pecatele tinerețelor*, București, Librăria Socecu & Compania, 1872, p. 323.

¹⁹ Gary K. Young, *Rome's Eastern Trade: International commerce and imperial policy, 31 BC-AD 305*, New York, Routledge, 2001, p. 91.

²⁰ Henri Leclercq, „Encens” (sub voce), în *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*. Publié par F. Cabrol et H. Leclercq, vol. V/1. *Encaustique-Feux*, Paris, 1922, col. 11-21.

²¹ Gus W. Van Beek, *Frankincense and Myrrh in Ancient South Arabia*, în „Journal of the American Oriental Society”, Ann Arbor, vol. 78, nr. 3, 1958, p. 141-142; Idem, *Frankincense and Myrrh*, în „The Biblical Archaeologist”, Atlanta, vol. 23, nr. 3, 1960, p. 71; Alfredo Carannante, „Dal sudore ai profumi. Antropologia ed ecologia della *scimmia odorosa*”, în A. Carannante, M. D'Acunto (a cura di), *I profumi nelle società antiche*. Produzione, commercio, usi, valori simbolici, Università degli Studi di Napoli „L'Orientale”, Paestum, Casa Editrice Pandemos, 2010, p. 34.

din Somalia; cea originară din această ultimă zonă era considerată ca fiind de cea mai bună calitate²².

Conform exegezei darurilor oferite Pruncului Iisus de către Magi, reflectată în universul literaturii patristice, aurul semnifica regalitatea lui Hristos, tămâia dumnezeirea sa, iar smirna cealaltă natură a sa, cea umană, anunțând, totodată, și moartea sa, urmată de Înviere: „Și i-au adus smirnă, fiindcă va muri și va fi îngropat ca un om; aur, fiindcă El este Împăratul, «a Cărui Împărăție nu va avea sfârșit» și tămâie, fiindcă El este Dumnezeu, Care «S-a făcut cunoscut în Iudeea» (Mc. 3, 7) și «a vorbit celor care nu Îl căutau» (In. 1, 10)”²³.

De remarcat că în Yemen, și astăzi, tămâia și smirna sunt un apanaj al copiilor și femeilor gravide²⁴. Smirna este utilizată în fumigațiile magice din timpul nașterii, precum și după, în special pentru a preveni apariția infecțiilor. Atunci când dădea naștere copilului, întregul corp al mamei era masat cu o substanță al cărei ingredient principal era smirna. De asemenea, în timpurile actuale, străinilor ce vizitează lehuza și noul născut li se oferă fumigații cu tămâie sau cu alte amestecuri de rășini preparate de către familie²⁵.

Terapiile cu tămâie și smirnă documentate la spitalele „Queen Elizabeth Hospital for Children, Hackney” din Londra și „University Hospital” din Kingston – Jamaica au demonstrat că unele afecțiuni respiratorii (pneumonii) înregistrate la copii au fost tratate cu fumigații și granule pe bază de tămâie sau în amestecuri cu alte rășini²⁶.

²² Michael Bukharin, *The Coastal Arabia and the adjacent Sea-Basins in the Periplus of the Erythrean Sea (Trade, Geography and Navigation)*, în „Topoi. Orient-Occident”, Lyon, nr. 11, 2012, p. 182; Lorenzo Costantini, Loredana Biasini Costantini, „Le resine essenziali dell’Arabia meridionale: incenso, mirra e balsamo”, în vol. *Aromatica. Essenze, profumi e spezie tra Oriente e Occidente*, Roma, Elio de Rosa editore, 2003, p. 62-63.

²³ Sfântul Sfințit Mucenic Irineu al Lyonului, *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri sau Contra erezilor*, vol. 2. Traducere din limba engleză, introducere și note de Dorin Octavian Picioruș, București, 2007, p. 34.

²⁴ C. A. Michie, E. Cooper, *Frankincense and Myrrh as remedies in children*, în „Journal of the Royal Society of Medicine”, Londra, vol. 84, 1991, p. 602-605.

²⁵ 'Abdalkarīm Aḥmad Al-Sālimī, Hanne Schönig, *Birth customs in Zabīd (Yemen)*, în „Quaderni di Studi Arabi”, Roma, nr. 1, 2006, p. 176.

²⁶ C. A. Michie, E. Cooper, *op. cit.*, p. 602; Zach C. Panțu, *op. cit.*, p. 270: „Smirna este întrebuințată în medicină contra inflamațiunilor cronice ale căilor respiratorii”; p. 293: „Olibanum (Tămâia) din cauza proprietăților stimulante, tonice și stomachice a fost întrebuințat în medicină”.

În Moldova secolelor XVII-XVIII, de comercializarea tămâiei era interesată Domnia, întrucât făcea parte din categoria darurilor „împărătești” acordate bisericilor și mănăstirilor. Amplitudinea comerțului cu această substanță rășinoasă transpore și din cercetarea de către Divan, la 1774, a unui conflict existent între negustorul Sabota, evreu din Hotin, și negustorul rus Masavatinov. În baza contractului încheiat între cei doi, Sabota trebuia să aducă de la Constantinopol o cantitate de 2663 oca de „tămâie albă”, pe care trebuia să o livreze negustorului rus. Însă marfa, pierdută în mare, probabil în urma unui naufragiu, nu a mai ajuns la destinație²⁷.

Despre utilizarea tămâiei de către clerul ortodox și despre efectele sale olfactive, întâlnim detalii în mărturiile călătorilor străini care au tranzitat Țările Române. La trecerea sa prin Moldova, între 1656-1658, Conrad Jacob Hildebrandt, care însoțea în calitate de pastor solia regelui suedez Carol al X-lea Gustav, nota și următoarea impresie cu privire la arderea acestor rășini: „În bisericile lor preoții ard fel de fel de arome pe care le țin într-un vas de argint sau de alamă din care scot o mireasmă plăcută”²⁸.

În spațiul privat românesc, pe tot parcursul secolelor XVIII-XIX, din lista ingredientelor exotice cumpărate pentru pregătirea înmormântărilor și a oșpețelor funerare (pomeniri) nu lipseau obișnuitele rășini originare din Orientul Mijlociu necesare fumigațiilor rituale: „tămâi i simirună”, *zmirnă* sau *zmerună*²⁹; cu precizarea că tămâia era de două categorii: albă și neagră³⁰.

În Moldova începutului veacului al XIX-lea, avem cunoștință și despre o altă substanță exotică. La 1805, medicul sas Andreas Wolf, stabilit la Sibiu „după o lungă petrecere în Moldova”, menționa atmosfera negustorească din târgurile de aici (fig. 2), dar și una dintre

²⁷ Petru Costin, *Organizarea sistemului comercial vamal în Moldova în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, Chișinău, nr. 1-2, 2006, p. 74.

²⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V. Ediție îngrijită de Maria Holban, M. M. Al.-D. Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1973, p. 595.

²⁹ Simion Florea Marian, *Înmormântarea la români*. Studiu etnografic. Ediție îngrijită, introducere, bibliografie și glosar de Iordan Datcu, București, Editura Saeculum I.O., 2000, p. 105; Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, publicate de Paul Șt. Grecianu, vol. II, București, Tipografia Cooperativa, 1916, p. 65, 68-71, 80, 87; Lucian-Valeriu Lefter, *Izvoade funerare (I)*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” (AMEM), Iași, IV, 2004, p. 313, 319, 321; Idem, *Ospățul funerar în Moldova*. Mărturii istorice și etnologice, în AMEM, X, 2010, p. 493-494.

³⁰ Dumitru Z. Furnică, *Din istoria comerțului la români. Mai ales băcănia*. Publicațiune de documente inedite. 1593-1855, București, Atelierele Grafice Socec & Co, 1908, p. 121.

cele mai prețuite rășini ale timpului: „Negustorii de țară se amestecă în acest timp cu străinii, Greci, Lipscani, cari aduc de toate, (...) Evrei din Liov și Brody, Turci cu cordovane și odogaciu de parfumat”³¹.

Această rășină aromatică, de culoare închisă – a cărei denumire întâlnită în izvoarele românești scrise provine din limba turcă (*ödağaci*) –, este o esență produsă îndeosebi de arborii din genul botanic *Aquilaria* și *Gyrinops*. Formarea rășinii, numită *aloe* sau *agar*, apare ca răspuns la contaminarea arborelui cu un anume tip de mucegai: *Phialophora parasitica*. Datorită calităților sale aromatice, lemnul de *oud* (*Lignum aloes*) este și astăzi una dintre cele mai prețioase rășini exotice³². Folosit la tămâiere și ingredient pentru parfumuri, respectivul lemn servea și ca materie primă în sculptura de mici dimensiuni, cum ar fi iconițe, mici recipiente sau mărgelile pentru mătăanii³³.

Pentru a sublinia importanța acestei materii prime, amintim un fapt petrecut la Florența, în contextul diverselor epidemii ce au lovit sud-vestul Europei. La curtea florentină, dintr-o corespondență, dataată 4 martie 1545, ce-i are drept protagoniști pe Filippo de' Nerli, diplomat și apropiat al familiei de Medici, și Pier Francesco Riccio, preceptorul lui Cosimo I (1537-1569), Mare Duce de Toscana, aflăm amănunte cu privire la realizarea în orașul lagunelor a unui rosarium din lemn de agar (*Legnio aloe*). Comanda mai includea și o coroană lucrată de către un artizan venețian anonim („maestro della corona”) din aceeași esență lemnoasă. Este de remarcat că rosariul era însoțit și de o casetă lucrată în lemn de abanos. În alegerea materialului, a cărui procurare era una destul de anevoioasă, *aloe* este descris ca fiind „un lemn cu un miros foarte prețios” („è legno di preziosissimo odore”), aflat la mare căutare datorită calităților sale curative³⁴.

³¹ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, ediția a doua, adăugită, București, Casa Școalelor, 1929, p. 117.

³² Arlene López-Sampson, Tony Page, *History of Use and Trade of Agarwood*, în „*Economic Botany*”, New York, vol. 72, nr. 1, 2018, p. 107-129.

³³ Al. Odobescu, *Opere alese*, vol. II. *Scriseri istorice, istorico-literare, filologice, folklorice, arheologice etc.* Ediție îngrijită de Alexandru Iordan, București, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras, 1937, p. 277. Până la finele veacului al XIX-lea, lemnul de agar apare consemnat în tarifele vamale românești alături de alte esențe lemnoase mirositoare, cum ar fi: camfor, santal și sassafras (cf. Constantin I. Băicoianu, *Câteva cuvinte asupra politicei noastre vamale și comerciale*, București, Tipografia Lucrătorilor asociați Marinescu și Șerban, 1901, p. 249).

³⁴ Caroline Corisande Anderson, *The Material Culture of Domestic Religion in Early Modern Florence, c. 1480-c. 1650*, vol. I, The University of New York, 2007, p. 52-53, n. 178.

Dintr-o scrisoare (datată 11 aprilie 1819) trimisă din Ierusalim de Daniil de Nazareth către Hagi Ianuș din Craiova – care deținea, împreună cu fratele său Costea Petru, o Casă comercială foarte prosperă –, aflăm că negustorul craiovean primea drept mulțumire, pentru mărfurile expediate către Țara Sfântă, niște mătănii de sorg și sifed, precum și niște „odagaci”³⁵.

Despre comerțul cu mătănii, ale căror „mărgeanuri” erau realizate, cel mai probabil, tot din esențe lemnoase prețioase, găsim câteva informații în memoriile negustorului Dumitrache Foti Merișescu; acesta consemna, pentru anul 1815, următoarele: „Din Țarigrad am cumpărat mătănii, mosc, unt dă trandafir, rahatlâcuri”, dar și o tolbă de roșcove „de Hindia de la arăpoi”³⁶.

Probabil că de la comercianții aflați în legătură cu Orientul a cumpărat, ori a primit în dar, o astfel de rășină și logofătul Anastasie Bașotă. În casa din Iași – locuință aflată în strada Sărării –, boierul moldovean păstra într-o ladă de fier „una bucată lemn de odogaci”, precum și „una pareche mătani de odogaci cu trei canafuri de feriu”³⁷.

„Un pahar de lemn aromatic cu inscripție ebraică” – făcut din același material ori poate din altă esență exotică – avea să vadă, la 1843, scriitorul polon Józef Ignacy Kraszewski în zidul sacristiei bisericii armenesti din Cetatea Albă, unde se afla amenajată „o baie mică pentru botez”³⁸. Acest lemn aromatic apare menționat și într-o listă privind cheltuielile de îngropare, la Stănțeștii Botoșanilor, a domniței Ruxandra Callimachi (născută Catargi), pentru care s-au plătit, la 1813, „6 [lei] pe 30 dramuri zmirnă și tămâi” și „2 [lei] pe odogaci”³⁹.

Uneori, lemnul de aloe făcea parte din articolele exotice extrem de căutate de unele personaje din „aparatul” politic și administrativ al Moldovei. Procurarea de la Constantinopol, chiar și a unor mici cantități de lemn de aloe, care să fie și de calitate, se făcea cu mari eforturi. Într-un astfel de caz, un agent al Poloniei, levantinul Giuliani, „curtesan” la

³⁵ Arhivele Naționale București, Fond Hagi Ianuș Costea Petru, vol. XIV (LXXX-LXXXIV), 1819 februarie 1 – 1819 iunie, pachet LXXXII, doc. 43.

³⁶ *Tinerețile unui ciocoiș*. Viața lui Dimitrie Foti Merișescu de la Colentina scrisă de el însuși la 1817. Ediție îngrijită, introducere și note de Constanța Vintilă-Ghițulescu, București, Editura Humanitas, 2019, p. 115.

³⁷ Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, Colecția Manuscrise, nr. 131, f. 7.

³⁸ P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, Cultura Națională, 1930, p. 251.

³⁹ Nicolae Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, București, Institutul de Arte Grafice și Editură Minerva, 1903, p. 141.

reședința domnească de la Iași, ce dorea să se parfumeze cu aloe, primea de la postelnicul Nicolachi Șuțu, aflat cu treburi politice în capitala otomană, lemn de agar de bună calitate. Respectivul informații cu caracter intim transpar din cele câteva scrisori redactate în perioada 1761-1762⁴⁰.

Dumitru C. Moruzi (1850-1914), considerat ultimul cronicar al Iașilor, atunci când descria obiceiurile de la Curtea Domnească din capitala Moldovei, amintește, pe baza spuselor părintelui său, că străbunicul său, domnitorul Alexandru Moruzi (1792-1793, 1802-1806, 1806-1807), „mai adăugase la caifetul divanului, pe lângă ciubucele și cafelele și două rânduri de cățui cu chihlimbar și odogaci cu care perdegii, în timpul ședințelor, combăteau mereu tulburările sufletești și trupești ale veliților divăniți”⁴¹. Lemnul de aloe era o prezență obișnuită și la curtea domnească din București, în perioada când acest domnitor a ocupat tronul Țării Românești (1793-1796, 1799-1801), iar cu prilejul diverselor ceremonii și sărbători se făcea „stropire cu apă de trandafir și cu afumătoare de odagaci”⁴².

*

Pentru arderea acestor rășini se folosea un tip de arzător din metal, numit *buhurdan*, *buhurdar*, *burdar(i)*, *buhurdanlar*, *thuribulum* sau *thurybularz*. Dimitrie Pappasoglu nota că în București „preoții mergeau în oraș, pe la enoriașii lor, de le stropeau locuințele și pe ei cu această apă sfințită. Aveau cu ei și un mic vas de argint, cu o țâțână subțire, numit buhurdar, în care țineau apă de trandafir, cu care stropeau pe cei ce-i botezau. Acest obicei l-au părăsit preoții noștri numai de la 1830 încoace”⁴³.

Nu este exclus ca respectivul vas, pomenit de Pappasoglu, să fie acel șip destinat în realitate păstrării apei de trandafiri, care purta numele de *gülabdan*⁴⁴. Un astfel de vas, cu corpul globular, prevăzut cu gât înalt și subțire, este reprezentat alături de un arzător de rășini

⁴⁰ *Ibidem*, p. 266-267, 271.

⁴¹ „Curtea Domnească din Iași, Ulița Mare și Podul Verde. După auzite și amintiri personale”, în Dumitru C. Moruzi, *Scieri*, vol. 2. Studiu introductiv, text îngrijit, note, glosar și bibliografie de Vasile Ciocanu și Andrei Hropotinschi, Chișinău, Editura Știința, 2014, p. 269.

⁴² George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. 1. *Domni, boieri și orașeni*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1990, p. 83.

⁴³ Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București*, București, Fundația Culturală „Gheorghe Marin Speteanu”, 2000, p. 198.

⁴⁴ Gökben Ayhan, *Muğla Müzesi'ndeki Mimari Tasvirli Gülabdan*, în „Turkish studies”, Ankara, vol. 9-10, 2014, p. 61-75.

(*buhurdan*) în stampa intitulată „Aseki sultan” („Sultana favorită”), inclusă în albumul comandat de Charles de Ferriol⁴⁵. Ferriol a fost ambasador al Franței la curtea sultanului Ahmed al III-lea în perioada 1692-1711, prilej cu care a cunoscut bine obiceiurile orientale.

Din catagrafiile Mănăstirii Văcărești, de la 1836 și 1845, remarcăm, în cadrul obiectelor de argintărie, existența unui recipient folosit la fumigații. Consemnat ca „buhurdan”, respectivul obiect era foarte bine individualizat față de cățuie⁴⁶. Același fapt îl remarcăm și în foaia de zestre a Dumitranei, fiica lui Constantin Strâmbeanul, de la 1740, unde, printre piesele de argint înșiruite, se afla o „căție” și un „buhurdar”⁴⁷.

Utilizate în timpul serviciilor religioase, dar și în mediul privat, aceste arzătoare de tămâie și esențe de lemn aromat, realizate din metal ajutat – unele *burdare* putând fi lucrate din bronz, iar altele din argint⁴⁸ –, se prezintă într-o varietate de forme: sferice, ovale ori sub aspectul unor mici edificii religioase⁴⁹. Conform documentelor turcești, dar și surselor iconografice din epocă, respectivele vase erau nelipsite din inventarele palatelor imperiale ori ale locuințelor private (fig. 1, 6).

Unele cățui erau întrebuințate nu numai în scopuri religioase, ci și în purificarea încăperilor din spațiul domestic, iar ca exemplificări ar putea fi invocate anumite realități din Antichitatea târzie. Menționăm în acest sens descoperirea la Side, cetate romano-bizantină aflată pe coasta de sud a Anatoliei, a unei cădelnițe din bronz într-o încăpere aparținând unui magazin de coloranți, fapt care ar putea indica folosirea ei și în scopuri seculare, precum odorizarea spațiilor urât mirositoare⁵⁰. Urmând această logică, aflăm că, pe la 1777, în casa cronicarului Ioniță Canta de

⁴⁵ *Recueil de cent estampes qui représentent différentes nations du Levant, tirées sur les Tableaux peints d'après Nature en 1707 et 1708 par les Ordres de M. de Ferriol, Ambassadeur du Roi a la Porte. Et gravées en 1712 et 1713 par les soins de M^r. Le Hay, Paris, 1714-1715, pl. 3; Beya Uzun, Ottoman Olfactory Traditions in a Palatial Space: Incense Burners in the Topkapı Palace, Koç University, 2015, fig. 12 și urm.*

⁴⁶ Octavian-Dumitru Marinescu, *Mănăstirea Văcărești din București. De la origini până astăzi*, București, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2011, p. 209-210, 328 (n. 697).

⁴⁷ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XI. *Cercetări și regeste documentare*, București, Socec, 1906, p. 267.

⁴⁸ Idem, *Istoria industriilor la români*, București, 1927, p. 53, n. 8.

⁴⁹ Gül Tunçel, *Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki madeni buhurdanlar*, în „Sanat Dergisi”, Ankara, nr. 7, 2000, p. 47-56, fig. 1, 3, 5, 7.

⁵⁰ J. Stephens Crawford, *The Byzantines Shops at Sardis. Archaeological Exploration of Sardis Monograph 9*, Cambridge-Londra, Harvard University Press, 1990, p. 15, precum și fig. 303, 304, 339, 566, 570.

la Iași „cățui de alamă galbenă răspândesc bunele miresme”, informație ce ne arată că asemenea obiecte nu aveau o întrebuințare exclusiv cultică⁵¹.

Într-un tablou realizat la mijlocul veacului al XIX-lea, care provine de la biserica Talpalari din Iași, astăzi păstrat în depozitele Muzeului Mitropolitan, sunt înfățișați ctitorii lăcașului religios: marele vornic Dimitrie Cantacuzino-Pășcanu și Pulcheria, soția sa⁵². În compoziția picturală, pe pedestalul dintre cei doi soți este reprezentat un buhurdar din metal, care mai purta numele de *thuribulum*. Vasul, de formă rotundă, era prevăzut cu trei piciorușe. De bazin (focar) este prins, cu ajutorul unei balamale, un capac ajurat, la a cărui parte superioară se află o cruce. Orificiile permiteau eliberarea fumului și difuzarea miresemelor. La o privire atentă se poate observa cum pictorul a redat, cu ajutorul unei cromatici bazată pe nuanțe de roșu, procesul de ardere a conținutului (fig. 4-5).

Afumarea consta în introducerea și așezarea în recipient, pe cărbuni încinși, a tămâiei, smirnei sau a altor lemne parfumate. Făcuți din butași de viță de vie, cărbunii destinați ceremonialului religios se produceau, în târgurile moldovenești, de persoane apropiate Bisericii, obicei păstrat până spre a doua jumătate a veacului al XX-lea.

Asemenea curților otomane, unde exista un slujbaș numit *buhurdar aga*, ce se îngrijea de accesoriile destinate odorizării încăperilor⁵³ (fig. 2-3), în locuințele private din Principatele Române de acest ceremonial se ocupa un dregător (numit *burdagiu*)⁵⁴, care turna musafirilor apa parfumată⁵⁵.

⁵¹ Nicolae Iorga, *O gospodărie moldovenească la 1777, după socotelile cronicarului Ioniță Canta*, în „Analele Academiei Române”. Memoriile Secției Istorice, seria III, tom. VIII, 1928, p. 108.

⁵² Sorin Iftimi, *Ioan Balomir – un pictor ardelean în Moldova (1816-1835)*, în „Cercetări istorice”, serie nouă, Iași, tom XXXVIII, 2019, p. 200, fig. 14.

⁵³ Hazim Šabanović, *Bosanski divan*, în „Prilozi za orijentalnu filologiju (i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom)”, Sarajevo, nr. 18-19, 1968, p. 28.

⁵⁴ Nicolae Iorga, *Studii și documente...*, vol. VI/2. *Cărți domnești, zapise și răvașe*, București, Socec, 1904, p. 194; în cheltuielile pentru „Cămara gospod” se menționa faptul că s-a plătit și pentru „apă de trandafir, burdagiuului”.

⁵⁵ Ignatius Constantin Mouradgea d’Ohsson, *Tableau général de l’Empire othoman, divisé en deux parties, dont l’une comprend la législation mahométane: l’autre, l’histoire de l’Empire othoman*, vol. 2, Paris, 1802, pl. 61 (<https://www.loc.gov/resource/tbc0001.2015preimp07776v2/?st=gallery> – accesat la 5 septembrie 2020); Nicolae Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, p. 114: la 1761, se nota plata „pentru niște apă de trandafir ce s-au dat unui turc al dumi[isale] capegi-baș[a]”; *Călători străini...*, vol. IX. Ediție îngrijită de Maria

Pentru spațiul românesc, sursele scrise confirmă generalizarea utilizării acestei ape în timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanu. Mai târziu, la 1678, printre numeroasele daruri de nuntă oferite de către vistiernicul Toader Iordache fiului său se număra, alături de o cățuie poleită, și „1 ploscuță de apă de trandafir, poliită și cu torcosu piste tot”, dar și „1 talger supt ploscuță, cu flori poliite”⁵⁶. De asemenea, în foaia de zestre din 1692 a Stancăi, fiica lui Constantin Brâncoveanu, regăsim un „buhurdar i ghiuluptan de argint”, iar în foile dotale ale celorlalte două fete, Maria și Ilinca (din 1693, respectiv 1698), apar menționate „1 ghiuluptan i buhurdan de argint poleite”⁵⁷.

Dintr-un izvod de zestre, datat către 1779, aflăm că paharnicul Vasile Adam dădea fiicei sale Nastasia, la căsătoria cu pitarul Neculai Cuza, un „stropitor și afumătoare de argint”⁵⁸. Printre darurile cuprinse într-un izvod de zestre de la 1797, dat de vistiernicul Iordache Balș fiicei sale Elencu, se aflau, de asemenea, „o stropitoare și o afumătoare de argint”⁵⁹. Tot o „afumătoare” și o „stropitoare” lucrate din argint regăsim și într-un izvod de la 1825, ce inventariază zestrea Ecaterinei de la Bârzești – fiica lui Gheorghe Cuza, mare vornic al Țării de Jos –, primită la căsătoria cu vornicul Constantin Vârnăv⁶⁰.

În Țara Românească, într-un izvod de moșii și lucruri din 3 august 1765, aparținând paharnicului Costandin Cantacuzino, este menționată o „stropitoare de argint poliită”⁶¹, iar în foaia de zestre dată la 29 august 1772 de Dumitrana Știrboaica fiicei sale „Mariuți” este menționat un „burdari de argint”⁶².

Holban, M. M. Al.-D. Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 1987, p. 412, n. 16; Halil Inalcik, „Periods in Ottoman History State, Society, Economy”, în H. Inalcik, G. Renda (eds.), *Ottoman Civilisation*, vol. 1, Ankara, Korza Printing House, 2009, p. 171, fig. 73.

⁵⁶ Nicolae Iorga, *Studii și documente...*, vol. VII/3. *Cărți domnești, zapise și răvașe*, București, Socec, 1907, p. 178.

⁵⁷ *Viața lui Costandin Vodă Brâncoveanu* de Radu vel logofăt Grecianu. Cu note și anexe de Ștefan D. Grecianu, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1906, p. 288, 292, 296.

⁵⁸ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VII. *Documente slavo-române*, Iași, 1912, p. 18.

⁵⁹ Theodor Codrescu, *Uricarul sau Colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, vol. XVI, Iași, Tipografia Buciumul Român, 1891, p. 276.

⁶⁰ Lucian-Valeriu Lefter, „Mărturiile și urme cuzești regăsite”, în Mihai Dim. Sturdza, *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească*. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică, vol. V. *Ceaure-Cuza*, București, Editura Corint, 2018, p. 565.

⁶¹ Nicolae Iorga, *Studii și documente...*, vol. XI, p. 61.

⁶² *Ibidem*, p. 267.

Aproape că nici un călător străin, trecând prin Moldova sau Țara Românească, nu uita să menționeze importanța acestui ritual. Astfel, solia condusă de generalul Poloniei Mari Rafael Leszczyński, de la 1700, trimisă la Constantinopol pentru a ratifica pacea de la Karlowitz (1699), trece și pe la curtea lui Antioh Cantemir, unde – după cum consemnează secretarul soliei, Francisc Radzewski –, „după terminarea banchetului, care a ținut câteva ceasuri, domnul a poftit cu multă bucurie pe sol în odaie, unde s-au așezat iar pe jilț în aceeași ordine ca mai înainte, și au urmat convorbiri prietenești. După aceea s-au adus ape parfumate pentru spălat și s-a ars tămâie”⁶³. La întoarcerea prin Moldova, în timpul revederii cu domnul țării, s-a petrecut același ceremonial: „S-au adus apoi (întâi mie și apoi domnului) cafele, șerbeturi, rachiuri, apă parfumată pentru mâini. După îndeplinirea acestor ceremonii mi-am luat rămas bun”⁶⁴.

Descrierea soliei lui Iosif Podoski, din 1759, trimisă de regele Poloniei August al III-lea la otomani, ne oferă o descriere asemănătoare. În timpul vizitei la pașa de Hotin, sunt detaliate etapele ceremonialului de primire, din care reținem următoarele: „Cafegiul a adus cafea într-o cană. Abia o băurăm, veni și buchargiul cu o sticlă de argint plină cu apă parfumată și ne-a turnat fiecăruia câteva picături în mâini și apoi ne-a dat un prosop să ne ștergem. După aceea altul cu o cădelniță [thurybularz] ne-a tămâiat cu fum parfumat. La urmă ni s-a adus liqueur de struguri [vutcă – n.n.], pe cari l-am băut dintr-o singură înghițitură ca rachiul”⁶⁵.

Același ceremonial, ale cărui origini sunt explicate solilor de către domnul Moldovei, este regăsit de delegația polonă și la Iași: „După terminarea cuvântărilor i s-a oferit solului dulceață și cafea și s-a dat apoi și cu apă parfumată pentru spălarea degetelor și ne-au tămâiat și cu fum de parfumuri. La aceasta domnul a spus: Istaе sunt orientales ceremoniae et quaedam humanitatis officia, quae solent hospitum distinctioni et honori praestari”⁶⁶. În cadrul discuțiilor de la întâlnirea de a doua zi, „s-au servit dulcețuri, cafea și s-au tămâiat oaspeții”, precum și în cea de-a treia zi, când s-a oferit „apă parfumată pentru spălat”, iar solul „a fost tămâiat cu fum parfumat după obiceiul local”⁶⁷.

⁶³ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 104.

⁶⁴ *Călători străini...*, vol. VIII. Ediție îngrijită de Maria Holban, M. M. Al.-D. Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1983, p. 178.

⁶⁵ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 198.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 205-206.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 207.

O descriere mai detaliată a acestor recipiente ne-o oferă Louis Emmanuel d'Antraigues în timpul călătoriei sale prin Moldova din 1799. În drumul său spre Iași, pe când se afla în satul Dănuțeni, pe malul stâng al Prutului, familia princiară a Moldovei îi trimite o serie de daruri, printre care „și apă de trandafir în sticlute împodobite cu diamante”⁶⁸. Recipientele erau cumpărate îndeosebi din centrele comerciale turcești, cum era la Istanbul Marele Bazar, unde – după cum nota, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, pictorul Dick de Lonlay – se vindeau „flacons d'essence de rose dans leurs étuis de cristal, taillés à facettes dorées”⁶⁹.

Cu ocazia primirii făcute baroanei de Herbert, soția internunțului imperial și regal la Poarta Otomană, cu prilejul trecerii sale de la Constantinopol la Viena, moment petrecut în timpul uneia dintre cele trei domnii (între anii 1783 și 1802) ale lui Mihail „Draco” Șuțu, același ritual este respectat și la curtea domnului muntean: „În curtea palatului erau înșirate două rânduri de arnăuți cu ofițerii lor. Când a coborât din caretă doamna <baroană> a fost primită de primele boieroaice ale țării, de postelnicul doamnei și precedată de două jupânițe ce duceau parfumuri”, după care „dulciurile și cafeaua au fost servite doamnei <baroane> de doamna țării însăși. (...) Vizita s-a terminat cu obișnuitul parfum și cu apa de trandafir”⁷⁰.

Contravizita doamnei Țării Românești la locuința oferită oaspetei, pe perioada șederii sale la București, a fost marcată de același ceremonial: „Când a coborât din caretă, a fost primită de agent, care i-a oferit brațul și, astfel, precedată de doi aprozi, care purtau parfumurile, a fost întâmpinată la ușa sălii <de primire> de către doamna <baroană>, care i-a oferit locul din dreapta pe canapea, iar domnițele aveau scaune deosebite. Doamna <baroană> a oferit doamnei țării dulciurile și cafeaua, iar agentul le-a oferit domnițelor și cucoanelor de seamă. După parfumuri și apa de trandafir a luat sfârșit vizita”⁷¹.

*

Boierii obișnuiau să cultive pe terenurile lor butași de trandafiri, în vederea realizării unor delicatese din respectivele flori: dulceață (rodozahar, ροδοζαχαρ), sirop, șerbet, oțet, lichior și apă de trandafiri („ghiulsui”).

⁶⁸ *Călători străini...*, vol. X/1. Ediție îngrijită de Maria Holban, M. M. Al.-D. Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 294.

⁶⁹ Dick de Lonlay, *A travers la Bulgarie*. Souvenirs de guerre et de voyage par un volontaire au 26e Régiment de Cosaques du Don, Paris, 1888, p. 282.

⁷⁰ *Călători străini...*, vol. X/1, p. 699-700.

⁷¹ *Ibidem*, p. 298.

La conacul familiei Costachi de la Epureni – Vaslui, după cum relatează Louis Emmanuel d'Antraigues, „împrejurul conacului este o grădină mare, cu mulți copaci printre care se văd lanuri de cereale și chiar tufișuri întregi de trandafiri, ceea ce niciodată nu mi-ași fi închipuit că aş putea găsi în Moldova. Am aflat, în urmă, că dulceața de trandafir este foarte căutată la Iași. Boierii sădesc acești copăcei în grădinile lor pentru a le păstra florile, care au diferite întrebuințări și pe care le dau în dar prietenilor”⁷².

Din astfel de trandafiri, Costache Caragea fabrica în propria gospodărie de la Pașcani dulceturi, dar și parfum de trandafir, după cum mărturisește chiar el: „Am scos și esență triplă de trandafiri, adică am trecut-o de trei ori prin alambic”⁷³. Cu toate acestea, cele mai calitative produse din petalele trandafirului (uleiul și apa) se produceau la Kazanlâk – Bulgaria. Principatele Române constituiau zona de tranzit a acestor produse către Rusia, iar negustorii greci, armeni și români jucau rolul de principali intermediari.

O serie de demnitari otomani refugiați în Imperiul Țarist, în contextul Războiului ruso-turc din 1806-1812, obișnuiau să-i solicite lui Manuc Bey, alături de ciubece, imamele, mătănii de mărgeanuri, și sticle cu apă de trandafir, produs de mare preț ce se oferea ca dar la curtea de la Sankt Petersburg. La 1809, Mehmed memiș, fugar la ruși, îl ruga pe negustorul armean să-i trimită „treizeci de sticle de parfum de trandafir”⁷⁴, iar Köse Ahmed îi solicita „cinci sticle goale de parfum de trandafir și vreo patruzeci-cincizeci de sticle pline cu parfum de trandafir”⁷⁵.

Chiar dacă informațiile literare vorbesc de o varietate de produse, bine individualizate, cum ar fi țesături, delicatose, aromatice și cosmetice, acestea trebuie privite ca făcând parte dintr-un tot unitar, deoarece se înscriau în categoria acelor bunuri încadrate la capitolul *Luxuria*.

Începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și până la mijlocul veacului al XIX-lea, în Moldova și Țara Românească, unele articole de toaletă sunt aduse pe bază de comandă și de la Casele negustorești din Imperiul Austriac. Astfel, la 1798, boierul Brăiloiu îi

⁷² *Ibidem*, p. 294.

⁷³ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Patimă și desfătare*. Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească. 1750-1860, București, Editura Humanitas, 2015, p. 230.

⁷⁴ *Documente turcești privind istoria României*, vol. III. 1791-1812. Întocmit de Mustafa A. Mehmet, București, Editura Academiei Române, 1986, p. 257, nr. 174.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 271, nr. 186.

solicita negustorului Hagi Popp din Sibiu, pentru soția sa, „niște săpun, ce scriu gazetele c-au ieșit pentru spălătul cucoanelor pe obraz”⁷⁶, iar Catinca Știrbei cerea, mereu și stăruitor, aceluiași comerciant, „apă de obraz din Beciu”⁷⁷ (Viena). Printre cheltuielile făcute de marele vistiernic moldovean Toader Palade, la 1752, se află și cumpărarea, în mai multe rânduri, de apă parfumată, numită, în a sa condică de cheltuieli, „apa crăiesii”⁷⁸.

Cu toate acestea, se menține pe alocuri utilizarea apei de trandafir, un lichid cu proprietăți antiseptice, dar și a fumigațiilor cu rășini exotice (tămâie, smirnă, lemn de agar) mai mult în scop profilactic. În acele timpuri, respectivele substanțe erau considerate drept remedii cu caracter antibacterian, aflate încă la îndemâna celor care mai cunoșteau efectul devastatoarelor epidemii de holeră. În asemenea situații este lesne de înțeles de ce unii localnici manifestau o nedisimulată precauție față de musafirii veniți de departe și care le treceau pragul, aceștia fiind bănuși a fi purtători de molime ori poate chiar aducători de nenorociri pentru spațiul domestic.

Într-o astfel de notă credem că ar trebui abordată și studierea anumitor obiceiuri populare, care mai înglobează doar pe alocuri cutume și gesturi ale căror origini pot fi astăzi doar în parte înțelese. Printre acestea este stropitul sau udatul cu parfum cu prilejul obiceiurilor de iarnă din centrul și sudul Moldovei, așa cum este Vălăretul⁷⁹, ori cel din Transilvania, numit Udatul fetelor, obicei considerat a fi împrumutat de la sași și care are loc în timpul sărbătorilor pascale⁸⁰, dar care, cu certitudine, a fost o practică eminentamente orientală; precizăm faptul că stropitul cu parfum era un „semn purificator, dar și pentru «uniformizarea mirosului»”⁸¹.

⁷⁶ Nicolae Iorga, *Scrisori de boieri...*, p. 36.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 8.

⁷⁸ Mihai Mârza, *Cheltuielile casei marelui vistiernic Toader Palade, după o samă din anul 1752*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, *Istorie*, serie nouă, nr. LIX, 2013, p. 382, 387, 390 și 397.

⁷⁹ Dan Ravaru, *Contribuții la studiul „Vălăretului” în județul Vaslui*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, Vaslui, III-IV, 1981-1982, p. 220.

⁸⁰ Corina Mihăescu, Narcisa Știucă, Raluca Anton, Elena Dudău, Ioana Dumenică, Ioana Melania Oprea, Andreea Vasile, *Cercetarea etnologică focalizată asupra unei comunități: Comuna Pianu, jud. Alba*, în „Caietele ASER”, nr. 10, 2014, p. 60. V. și obiceiul din zona Banatului la Simona Mocioalcă, *Slovacii din Banat*. Obiceiuri și tradiții, în „Memoria Satului Românesc”, Timișoara, nr. 13, 2015, p. 54.

⁸¹ Iuliana Băncescu, „Comunitatea turco-tătara din Dobrogea”, în vol. *Repere dobrogene*. Note și comentarii de teren. Coord.: Narcisa Știucă, București, Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2004, p. 242, 262.

*

Importul rășinilor vegetale marchează un capitol din istoria medievală a spațiului românesc. De-a lungul veacurilor constatăm că aceste aromatice, aducătoare de mari venituri comercianților, erau extrem de importante în relațiile politice, religioase și sociale. Uneori aveau statutul de daruri cu caracter diplomatic, dar mai ales, cum era cazul tămâiei, de daruri cu caracter împărătesc. Indiferent de spațiu, cultură sau religie, exista obișnuința de a se utiliza rășinile în cadrul ceremoniilor religioase sau aulice, dar și în prepararea leacurilor sau a medicamentelor.

Arderea unor elemente vegetale (rășini, tulpini, fructe, frunze), ce degajau mirosuri puternice și creau texturi și efecte cromatice, contribuia la intensificarea experiențelor senzoriale și ușura efectul mnemonic al ritualurilor religioase⁸². De asemenea, legănarea cădelnițelor ori a cățuilor în care se arde tămâia pe cărbuni încinși, cu prilejul săvârșirii Sfintei Liturghii ori a diverselor pomeniri – gest ce semnifică, în principal, jertfa adusă lui Dumnezeu –, are rolul de a curăța aerul din interiorul edificiului religios (fig. 7).

La Santiago de Compostela, al treilea centru de pelerinaj al lumii creștine, după Ierusalim și Roma, dincolo de spectaculozitatea momentului în care o uriașă cădelniță („botafumiero”) este balansată în interiorul catedralei, trebuie să vedem și faptul că ea este folosită în scop profilactic, mai exact împotriva molimelor, dar și pentru purificarea aerului de miasmele degajate de mulțimea credincioșilor. Mulți dintre pelerini vin din diverse părți ale lumii, iar unii pot fi suferinzi de maladii infecto-contagioase.

Nu de multe ori, în cultura românească florile cu arome puternice, binemirositoare, sunt denumite după unele rășini orientale, în special tămâia. Astfel, „aproximativ 25 de specii de plante din flora noastră spontană sau cultivată au fost botezate de popor cu numele de tămâie sau derivatele sale, ca tămâioară, tămâioasă, tămâiță fermecătoare”⁸³, tămâiță de grădină, tămâiță de câmp, tămâiță galbenă sau tămâică.

⁸² Lisa Lodwick, „Identifying Ritual Deposition of Plant Remains: A Case Study of Stone Pine Cones in Roman Britain”, în T. Brindle, M. Allen, E. Durham, A. Smith (eds.), *TRAC 2014: Proceedings of the Twenty-Fourth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference, Reading 2014*, Oxford, Oxbow Books, 2015, p. 56.

⁸³ Teresia B. Tătaru, *Terminologia botanică creștină la poporul român. Studiu etnobotanic. Omagiu profesorului Alexandru Borza*, Augsburg, 1993, p. 159.

Anumite plante au fost denumite în funcție de asemănarea cu recipientele utilizate la arderea rășinilor, așa cum este *cădelnița*⁸⁴ (Campanula carpatica Jacq.), iar altele, precum *miruța* (Anchusa officinalis), au fost puse în legătură cu Sfântul și Marele Mir⁸⁵, la prepararea căruia se utilizează plante și mirodenii exotice, la care se adaugă, sub formă de pulbere, nelipsitele substanțe rășinoase (tămâia, smirna și ambra).

*

Așadar, considerăm că acest studiu – început cu analiza a două plante orientale (micsandra și calapărul), continuat cu prezentarea rășinilor exotice și finalizat cu înșiruirea concisă a numelor populare a câtorva plante –, are meritul de a fi încorporat o serie de informații provenind din domenii diverse (istorie, etnologie, botanică și medicină). De asemenea, socotim că prin coroborarea acestor informații variate, tema în discuție a căpătat o notă particulară de interdisciplinaritate.

ILUSTRAȚII

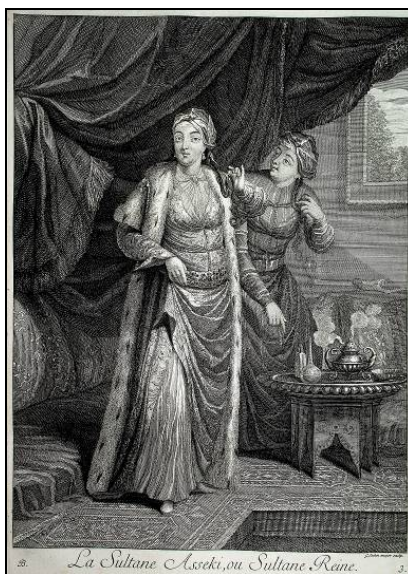

Fig. 1. „Sultana favorită” – *La Sultane Asseki, ou Sultane Reine* (Recueil de cent estampes..., pl. 3)

⁸⁴ *Ibidem*, p. 233.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 169.

Fig. 2. *Page portant le parfum d'aloës et l'eau rose*
 (Ignatius Constantin Mouradgea d'Ohsson, *op. cit.*, vol. 2, pl. 61)

Fig. 3. Slujitor purtând accesoriile pentru parfumare, reprezentat într-o
 miniatură ce înfățișează o festivitate organizată de sultanul Ahmed al III-lea
 în 1720 (Halil Inalcik, *op. cit.*, p. 171, fig. 73)

Fig. 4. Pulcheria, soția lui Dimitrie Cantacuzino-Pășcanu;
detaliu din tabloul votiv de la Biserica Talpalari din Iași (foto: Sorin Iftimi)

Fig. 5. Reprezentarea *buhurdan*-ului
în tabloul votiv de la Biserica Talpalari (detaliu)

Fig. 6. Set de argint, compus din *buhurdan* și *gülbandan*, care a aparținut mamei sultanului Abdülaziz (1861-1876) (Beya Uzun, *op. cit.*, p. 165, cat. no. 17)

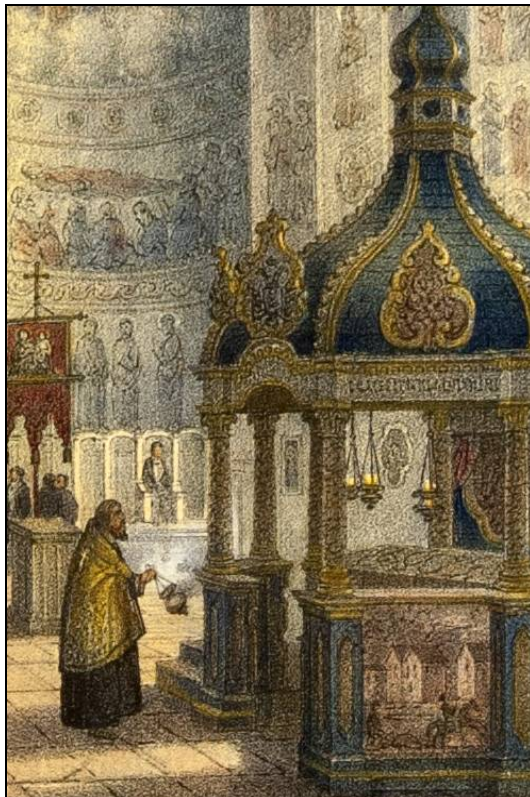

Fig. 7. Racla Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava.
Cromolitografie de C. Waage după F. X. Knapp, 1859-1860
(Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe)